

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΠΟΛΛΩΝ ΘΕΡΜΙΟΣ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ
ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1932

Ἡ παλαιότερα ἐρμηνεία περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Θεοῦ ἀναφέρεται εἰς τὸν Πausanias. Περιγράφων τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ βωμοὺς κατὰ τὴν χρονικὴν σειρὰν τῶν ἐπ' αὐτῶν θυσιῶν τῶν Ἑλλείων ὁ περιηγητὴς ἐπιφέρει ἐν 5,15,7: «ἐσελθόντων δὲ αὐθις διὰ τῆς πομπικῆς εἰς τὴν Ἀλτιν, εἰσὶν ὀπισθεν τοῦ Ἡραίου Κλαδέου τε τοῦ ποταμοῦ καὶ Ἀρτέμιδος βωμοί, ὁ δὲ μετ' αὐτοὺς Ἀπόλλωνος, τέταρτος δὲ Ἀρτέμιδος ἐπὶ κλησιν Κοκκώκας καὶ Ἀπόλλωνος πέμπτος Θεοῦ. Τὸν μὲν δὴ παρ' Ἑλλείοις Θεοῦ καὶ αὐτῷ μοι παρίστατο εἰκάζειν ὥς κατὰ Ἀτθίδα γλῶσσαν εἶναι θέσμιος.» Εἶναι εὐνόητον, ὅτι εἰς τὴν εἰκασίαν τοῦ ταύτην προῆλθεν ὁ Pausanias, ἐπειδὴ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γνωστοῦ ὁρωτατισμοῦ τῶν Ἑλλείων. Τὸ γλωσσικὸν φαινόμενον πολλάκις ἐκίνησε τὴν προσοχὴν τῶν παλαιῶν (Πλάτ. Κρατ. 434c), ὁ δὲ Στράβων¹, ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ ὁρωτατισμοῦ τῶν Ἑρετριέων πρὸς τὸν ἡλειακὸν ἐξάγει καὶ ἱστορικὰ συμπεράσματα. Τὴν γνώμην τοῦ Pausanias πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἐδέχθησαν καὶ συνῆψαν πρὸς τὸ τοῦ Ἡσυχίου θέρμα πυρετός· ἄδεια· καὶ ἐκεχειρία, ἐκλαβόντες τὴν λέξιν ὥς πρὸς τὰς δύο τελευταίας σημασίας ὥς διαλεκτικὴν ἡλειακὴν καὶ ἰσοδύναμον πρὸς τινὰ θέσμαν. Ἄλλοι ἀπέκρουσαν τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὸν συσχετισμὸν (Dindorf ἐν Θησ. Στεφάνου IV, 329), ὁ δὲ Siebelis εἰς τὴν παλαιὰν ἔκδοσίν του (1823) ἡρμήνευσε διαφορετικά: Apollo Θεός, calefaciens, dictus est ut Ceres Θεομασία².

Ὁ Θεός τῆς Αἰτωλίας καὶ ὁ ἐν αὐτῷ κατ' ἐξοχὴν λατρευόμενος Ἀπόλλων Θεός οὐδαμοῦ ἐμνημονεύθησαν ὑπὸ τοῦ Pausanias, ἂν καὶ εἰς τὸν λόγιον περιηγητὴν ὀφείλομεν τὴν σπουδαιότητα εἶδῃσιν, ὅτι ὁ Ὁξύλος ἐφευγεν ἐξ Αἰτωλίας, ἐπειδὴ κατὰ λάθος ἐφόνευσε διὰ δίσκου τὸν ἀδελφὸν Θεοῦ (5, 3, 7). Ἐν γένει τὸ αἰτωλικὸν ἱερὸν δὲν ἀνεφέρετο συχνὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν βιβλιογραφίαν καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ Λίβιος ἀγνοῶν τὰ κατὰ τὸν ἀπόκεντρον τόπον καὶ ἀναγνώσας ἐκ τοῦ Πολυβίου³ (18, 48, 5) τὰ

περὶ τῆς συνόδου τῶν Θεομικῶν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἑτέρα ἐτησία συγκέντρωσις τῶν Αἰτωλῶν ἐν Θεῳ μετὰ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν, ἐνῶ τὰ Πανατωλικά ἦσαν ἡ ἐαρινὴ σύνοδος, ἐπίστευσεν, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς συνόδου τῶν Ἀμφικτιόνων κατὰ τὰς Θεομοπύλας καὶ μετέφρασε μακαρίως *Pytaicum consilium* (Liv. 31, 32, 3—4).¹ Ἐκτὸς τῆς παρὰ Στράβ. (10, 3, 2,) εἰδήσεως τοῦ Ἐφόρου, τῆς εὐτυχῶς ἀρκετὰ ἐκτενοῦς ἐκθέσεως τοῦ Πολυβίου ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διπλὴν ἐπιδρομὴν Φιλίππου τοῦ Ε' καὶ τῶν λεξιλογικῶν σημειώσεων τοῦ Στεφάνου (Θεός, πολίχνιον Αἰτωλίας, ὡς φησι Πολύβιος. Τὸ ἐθνικὸν Θεός καὶ τὸ κτητικὸν θεομικός), τίποτε ἄλλο δὲν ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς συγγραφεῖς. Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπαξ² μνημονεύει ὁ Πολύβιος, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸ ἐπίθετον τοῦ θεοῦ. Τοῦτο ἐδιδάχθημεν μόνον ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἂν καὶ τὸ πρᾶγμα ἦτο καὶ πρότερον εὐνόητον. Ὁ Σωτηριάδης ἀνεῦρε δύο (Ἀπόλλωνος Θε... AE, 1905, 80 καὶ ἐπὶ σταθμοῦ: Ἀπόλλωνος M (μνᾶ;) Θεοῦ) εἰς ἃς προσετέθη βραδύτερον τὸ ἐκ Δελφῶν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν ψήφισμα τῶν Χίων (Sylloge 3, 443, 45: εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Θεοῦ)³. Ἐν ἄλλο ἐπίθετον τοῦ θεοῦ, Ἀπόλλωνος Λυσείου, ἐβεβαιώθη ἐξ ὁροσήμου ἐπιγραφῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ 2ου π.Χ.

Ὁ αἰτωλικὸς Ἀπόλλων Θέρμιος δὲν συνάπτεται πρὸς τὸν ἡλειακὸν μόνον διὰ τὴν ὁμωνυμίαν. Διότι οἱ Ἥλαιοι κατὰ μέγα μέρος δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ μοῖρα τῶν Αἰτωλῶν ἐγκατασταθεῖσα νοτιώτερον. Κοινὰ ὀνόματα τόπων, κοινὰ λατρεῖαι, αἱ παραδόσεις καὶ πρὸ πάντων αἱ περὶ τὸν Ὁξύλον καὶ Αἰτωλὸν βεβαιώνουν πλήρως τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν². Καθὰ διηγείται ὁ Ἐφορος παρὰ Στράβ. (10, 3, 2) «ἐν Θέρμοις τῆς Αἰτωλίας, ὅπου τὰς ἀρχαιρεσίας ποιεῖσθαι πάτριον αὐτοῖς ἐστὶν» ὑπῆρχε ἄγαλμα τοῦ Αἰτωλοῦ μὲ τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα:

χώρης οἰκιστῆρα παρ' Ἀλφειοῦ ποτε δίναις
θρεφθέντα, σταδίων γείτον' Ὀλυμπιάδος
Ἐνδυμίωνος παῖδ' Αἰτωλὸν τόνδ' ἀνέθηκαν
Αἰτωλοί, σφετέρως μνημ' ἀρετῆς ἐσορᾶν.

ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Ἥλείων ἄγαλμα τοῦ Ὁξύλου μὲ τὸ ἐξῆς:

Αἰτωλὸς ποτε τόνδε λιπὼν αὐτόχθονα δῆμον
κτίσατο Κουρῆτιν γῆν δορὶ πολλὰ καμὼν.
τῆς δ' αὐτῆς γενεᾶς δεκατόσπορος Αἴμονος υἱὸς
Ὁξύλος ἀρχαίην ἔκτισε τήνδε πόλιν³.

Ὁ δὲ Ὁξύλος⁴, ὁ κατὰ τὸν μῦθον παράδοξος ὁδηγὸς τῶν Ἡρακλειδῶν ἐκ Ναυπάκτου καὶ φυγὰς ἐξ Αἰτωλίας δι' ἀκούσιον φόνον, εἶναι ὁλοφάνερος θεός, παρόμοιος πρὸς τὸν τριόφθαλμον Δία τοῦ Ἀργούς, ἀρχηγέτης τῆς κατελθούσης εἰς Ἥλιδα μοίρας τῶν Αἰτωλῶν, στενῶς συνδεδεμένος μὲ τὸν ἐν Θέρμῳ Ἀπόλλωνα. «Ὁ δὲ ἀνὴρ ἦν Ὁξύλος Αἴμονος τοῦ Θόαντος... συνεπεπτώκει δὲ τῷ Ὁξύλῳ φευγάδι ἐξ Αἰτωλίας εἶναι· δισκεύοντα γάρ φασιν ἀμαρτεῖν αὐτὸν καὶ ἐξεργάσασθαι φόνον ἀκούσιον, τὸν

δὲ ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ δίσκου τὸν ἀδελφὸν εἶναι τοῦ Ὁξύλου Θέρμιον, οἱ δὲ Ἀλκιδόκον τὸν Σκοπίου». (Παυσ. 5, 3, 6—7). Βεβαίως δὲν ὑπῆρχε ὁμοφωνία περὶ τοῦ φονευθέντος, ὁ Ἀπολλόδωρος δὲν ἀναφέρει κανένα (2, 8, 3) καὶ παρὰ Σουῖδα, τριόφθαλμος, φέρεται ὁ Ὁξύλος ὡς ὁδηγὸς τῶν Βοιωτῶν, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ μόνη ἡ παρὰ Πausanίαν μνεία τοῦ Θερμίου, ἵνα δείξῃ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀσημάντου γενεαλογικοῦ κατασκευάσματος, ἀλλὰ περὶ στενῆς συγγενείας τῆς ἐν Θέρμῳ καὶ Ὀλυμπίᾳ λατρείας. Ἀκολουθεῖ, ὅτι ἡ αὐτὴ ἐρμηνεία πρέπει νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τοὺς δύο Θερμίους¹.

Συγχρόνως θὰ ἐξετασθοῦν τὰ τοπικὰ Θέρμος, Θέρμοι καὶ ἡ μνημονευθεῖσα γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου (θέρμα· πυρετός· ἄδεια· καὶ ἐκεχειρία), τῆς ὁποίας τὴν συσχέτισιν πρὸς τὸν Θέρμιον κατέστησεν ἀρκετὰ πιθανὴν ἡ μελέτη τοῦ Weniger περὶ τῆς Ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας καὶ ἐορτῆς. Ὅταν ὁ ἕτερος ἐκ τῶν δύο μηνῶν τῆς Ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας ὀνομάζετο ὑπὸ τῶν Ἥλείων Ἀπολλώνιος καὶ ὅταν προστάτης καὶ ἰδρυτῆς τῆς Ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας διὰ τοῦ Ὁξυλίδου Ἰφίτου καὶ Λυκούργου ἦτο ὁ θεὸς τῶν Δελφῶν, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων ἱερομνητῶν (Καρνεῖος ἱερομνητὰ Δωριεῦσι, Θουκ. 5, 54. μείς ὃν ἐφίλασεν Ἀπόλλων (ὁ Δελφίνιος ἐν Αἰγίνῃ) Πινδ. Νεμ. 5, 44) εἶναι ἐλκυστικὸν νὰ συναφθῇ ἡ θέρμα (=ἐκεχειρία) πρὸς τὸν Θέρμιον τῆς Ἀλ-
τεως.